

BUCUREȘTI ANILOR '20

Contribuții la istoria structurilor citadine.

Înnoiri și mutații în mentalul și comportamentul urban după primul război mondial

Oliver VELESCU

În anul 1716, în a sa „Introducere în Geografie” apărută la Paris, Hrisant Nottara, viitorul patriarh al Ierusalimului, fixa pentru prima oară coordonatele geografice ale Bucureștiului. Studiile sale concepute în contextul intelectual al societății brâncovenești sunt o reflectare pe plan românesc a ceea ce istoricii numesc „noua ordine generală europeană” (N. Iorga), sau „noua dimensiune a spiritului european” (Paul Hazard). Pentru cele petrecute în spațiul de cultură românească reamintim că sistemul filozofic neo-aristotelic, în interpretarea lui Theofil Corydaleu (1563–1646) a dus la formarea unor noi deprinderi, la dezvoltarea unor noi mentalități. Deschiderea către Apus s-a făcut însă într-o formă specifică, exprimată sintetic de G. M. Cantacuzino în cuvintele „poți participa la o civilizație fără a o copia”.

Cele întâmplare în epoca brâncovenească ne face să apreciem că atunci a început în societatea românească ceea ce Alvin Toffler a definit ca cel de la doilea val în istoria omenirii. Desigur se poate reproșa acestui start de plecare într-o nouă epocă (un nou val, al doilea val) lipsa unei „viziuni industriale a societății românești”. Pentru a ne susține propunerea este necesară depășirea caracterului îngust național al istoriei. În acest sens amintim noțiunile de: istorie globală, gruparea universală a așezărilor, dialogul la distanță, raporturile dintre colectivități. Și, în fine, într-o perspectivă structurală a istoriei, cauza și efectul pot ocupa locuri diferite în spațiu, iar temporal ele pot fi simultane sau distanțate între ele. Dacă între cauză și efect vom introduce și funcția, mai corect mecanismul prin care cauza produce efectul, acesta nu trebuie căutat neapărat în „forțele de producție” ci mai degrabă în spiritualitate, acel fin mecanism de interpenetrare între civilizație și cultură.

Desigur toate aceste postulate de filozofie a istoriei se cer a fi demonstrate, dar ne mulțumim doar cu o constatare a lui Nicolae Iorga, cu care credem că vom convinge că „al doilea val” începe în țările române la sfârșitul veacului XVII „Străinătatea – scrie N. Iorga în 1927 („Istoria industriilor la români”) – a lucrat puternic prin relații tot mai strânse cu viața mult timp izolată a țărilor noastre... materialul (materia primă) a devenit altul, sosind gata făcut din țări unde lucrau alte ateliere decât cele ale căsuței țărănești și ale curții boierești... și, odată cu acest material a venit alt obicei de a-l întrebuința, alt gust pentru a-l împodobi”.

Veacul XVIII, după aceeași lucrare, este epoca „manufacturilor cu ergalii”, adică instalații mecanice. La sfârșitul veacului XVIII scrie Iorga „vântul parizian bate pe toate granițele”.

Ajunși în pragul secolului XIX, pentru o mai bună înțelegere a celor ce urmează este necesară introducerea a încă unui element teoretic, „ritmul istoric”,

inegal în spațiu și timp și cu o cadență diferită în funcție de un foarte mare număr de factori. Vasile Pârvan propune un „ritm de tradiție“ care apără materia omenească de distrugere și un „ritm de inovație“ care provoacă neconținut materia omenească la vibrare maximă. Toffler propune un „ritm mecanic“ în care comportamentul uman se sincronizează cu ritmul mașinii. Reținem din Vasile Pârvan și „ritmul imitativ“ care îl asociem imediat cu „modelul mimetic“ propus în 1977 de Ignacy Sachs („Pour une économie politique du développement“) și însușit și de F. Braudel în lucrările sale. Ambele cu caracter determinant în istoria românească a ultimelor două secole și regăsite des în mărturiile istorice prin cuvinte de felul „să facem precum în staturile europenești“.

Trecem repede peste secolul XIX nu însă fără a aminti momentul de vârf, o creastă înaltă a valului care s-a produs în anii imediat următori lui 1829. Este realmente impresionant drumul ascendent al României între anii 1864–1916. Bugetele anuale ale statului sunt cu foarte puține excepții echilibrate și apoi constant excedentare. Balanța comercială este în general pozitivă, leul este cotelat la paritate cu francul elvețian, într-un cuvânt o stabilitate economică (exceptând criza din 1899) de invidiat. Energia depusă pentru organizarea financiară modernă, începuturile industriale remarcabile pentru o țară totuși agrară, au o înrăurire benefică asupra întregii țări, dar mai ales asupra populației urbane care ajunge în 1910 la 1,5 milioane locuitori din cei cca. 8 milioane cât avea vechea Românie. O nouă legislație, – și trebuie amintit rolul important al celui care a fost marele rege al României Carol I, a introdus un spirit de ordine opus delăsării și indiferenței. Chiar dacă rezultatele nu au fost spectaculoase, începutul s-a făcut în această perioadă, cu importante schimbări de comportament.

Îată câteva exemple:

Introducerea regulilor de edilitate publică prin așa numitele „regulamente de aliniere“ au avut ca efect remodelarea orașelor. Alt exemplu: introducerea utilajelor mecanice cu corolarul lor, disciplina industrială, a determinat schimbarea comportamentului unei importante pătri a populației urbane, nu numai muncitori cum s-ar crede. Imaginii tehnicii, mentalul colectiv i-a asociat – între respect și ironie – figura „neamțului“, a „mecanicului“, „...ceva cu electricitate și cu nemți“ cum definește o ocupație unul din eroii lui Ionel Teodoreanu din „La Medeleni“ (vol. I). Precizia transportului feroviar a avut o înrurire dintre cele mai fecunde în toate straturile societății românești. Dorința ca totul să se desfășoare „ca la gară“ a devenit un ideal de atins, de unde și ceasurile-deșteptător marca CFR și ce poate ilustra mai bine acest comportament decât binecunoscuta schiță „C.F.R.“ a lui Caragiale. Viața începe a se desfășura sub semnul clopoțelului de la școală, a condicii de prezență, a sirenei de fabrică, a orarelor de funcționare la instituții, medic, magazine, etc. Programul de muncă și repaos se legiferează și, mai târziu, în 1924, se va reforma calendarul. Vor fi micșorate numărul sărbătorilor legale, nelucrătoare. Timpul capătă alte dimensiuni și începe să aibe valoare economică.

Precizia tulbură viața mahalalelor. Când relațiile sociale depășesc cadrul familiar și al parohiei respective, când locuitorul în contact cu autoritățile devine cetățean subiect de drept, începe deruta. I se cere o identitate. Sistemul onomastic adus din lumea satelor este completat în mahalalele orașenești cu meseria strămoșului sau a celui în cauză. Numelor primite la botez li se adaugă diminutive de alintare care pun realmente în încurcătură pe cei care le poartă. Față de lipsa de rigurozitate a

autorităților de stare civilă, instituțiile de credit nu sunt de loc îngăduitoare. Băncile prin metodologia lor de lucru și-au dat concursul la introducerea unor elemente de civilitate în societatea românească. Faptul nu este cunoscut și îl vom ilustra cu câteva exemple din arhiva băncii „Creditul Funciar Urban” din București. Iată cum a contribuit banca prin actele alcătuite la fixarea onomasticii multor familii. Astfel, Grigore Tăbăcarul din mahalaua Tabacilor apare între anii 1816–1879 în diferite înscrisuri când cu numele de mai sus, când sub numele Grigore Penea, zis uneori și Penciu. Fiii lui, Dumitru Grigore și Florea Grigore apelând la „Creditul Funciar”, tatăl, Tăbăcaru, sau Penea sau Penciu trebuie să-și dovedească identitatea și dreptul de stăpânire asupra averii sale. Mahalagii îi dau un certificat că Grigore Tăbăcaru și Grigore Penea este una și aceeași persoană urmând a fi trecut în acte Grigore cu numele de familie Penea. În schimb, fiii lui își păstrează numele de familie Grigore, iar Florea va iscăli începând din anul 1882 Grigorescu, una din familiile onorabile din cartierul Lănăriei (F.A.S.M.B.C.F.U. Dos. 30–35 file 37 și 25). Alt caz: Moriș Bercu cunoscut sub acest nume în Mahala cumpără o casă dar în acte este Moriș fiul lui Moses Müller. Mahalagii îi confirmă identitatea sub cele două nume și actele se fac pe numele de Moriș Müller (idem Dos. 2902 filele 7 și 13). Iată cazul cofetarului când Zaharia când Gheorghe Ion din calea Moșilor. În 24 februarie 1881 dă o declarație din care reiese că numele de botez este Zaharia, dar copil fiind, în casă i s-a spus Ghiță. „Lăindu-se acest nume” – declară el – și prin comerțul său de cofetărie căreia i-a dat firma de „Gheorghe Ion” și-a cumpărat și o casă în Calea Moșilor sub acest nume. Soția, ca văduvă apare în acte ca Ioneasca, apoi iscălește constant Ionescu, ea și urmașii ei (idem Dos. 939).

Primul război mondial, încheiat, Bucureștiul avea să se frământa între regretul pentru „anii frumoși” „de dinainte” și „înnoirile” care își fac loc. Schimbările sunt dramatice și nu ocolesc absolut nici un domeniu de activitate. Sunt dorite dar și repudiate. La fel ca în toată Europa filozofii, economiștii, eseiștii, esteticienii, politologii, sociologii, etnografii și alții constată, scriu, dau remedii pentru „criza care a cuprins societatea”. Problema a fost studiată și la noi și ne facem datoria de a aminti două lucrări de bază: Z. Ornea, „Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea București, Ed. Eminescu, 1980 și Ion Bitoleanu, „Din istoria României moderne „1922–1926”, București 1981. Se poate afirma cu toată certitudinea că între anii 1919–1929 „valul” a cărui simbolistică am adoptat-o a atins înălțimea lui maximă. Cele petrecute în acest deceniu au schimbat nu numai fața Bucureștiului ci l-au modificat și „în cuget și în simțiri”.

Creșterile sub toate aspectele sunt cele care caracterizează deceniul 3. România ocupă locuri onorabile în diverse statistici, în general între primele 10 țări din lume.. Producția agricolă, industria extractivă, diverse producții pe cap de locuitor, dar creștere nu înseamnă și putere. România a ieșit totuși epuizată din război și cea mai dureroasă urmare a fost prăbușirea monetei naționale (în 1919 – 1 dolar = 18,33 lei; în 1922 dolarul valorează 150, 65 lei, în 1926 ajunge la 285 lei, este momentul de vârf al crizei, în 1928 scade la 166,50 lei iar prin legea din 7 februarie 1929 leul este stabilizat, având acoperire pentru 1 leu = 10 miligrame aur. Criza izbucnită în noiembrie 1929 a dereglat din nou cursul leului. Devalorizat, supus unor speculații de bursă, urmare și a noului context geopolitic (țara amenințată cu zvonuri despre o invazie sovietică sau de dezmembrare a țării), stabilitatea leului va fi obiectivul principal al politicii financiare până în 1929. Față de 1916 viața se scumpește. În 1923

de 24 de ori, ca în 1926 să fie de 47 de ori mai scumpă decât înainte de război. Dar și salariile începând din 1924 cresc substanțial. Pentru definirea și aplicarea unei noi politici financiare cu efecte comportamentale asupra populației trebuie să amintim numele lui Nicolae Titulescu și Vintilă Brătianu. Prin măsurile luate, politică de credite și de protecție s-a ajuns ca balanța comercială să fie activă începând din 1922 (cu excepția anului 1925) și s-a creat o atmosferă de încredere care a stimulat afacerile, a contribuit la redresarea economică. Din punct de vedere economic, România Mare, contrar multor prognoze s-a dovedit viabilă formând o piață unică la care au contribuit, îl cităm pe Iorga, „toți comercianții români, fără deosebire de origine națională, din toate provinciile în care locuiesc“. Dintr-un „interes de solidaritate“ s-a creat, după o expresie a lui Iorga, „o legătură de solidaritate“. Aceeași idee o găsim frumos exemplificată în 1923 la sărbătorirea Băncii Marmorosch. Cităm fragmentar: sucursalele băncii din ținuturile alipite sunt „arterele prin care circulă sângele vieții noastre comerciale, de la centrul țării la periferii și înapoi“. Mijlocind o afacere comercială între Arad și Chișinău „noi țesem pânza unificării sufletești între diferite ținuturi“, noi înlesnim dependența centrelor economice unul de altul și din care răsare unitatea economică a țării. România se afla în ceea ce economiștii au definit încă în 1934, în „Epoca refacerii și consolidării prin propriile ei forțe“.

Din importante acte politice reformatoare ale vremii amintim Constituția și Reforma Agrară. Datorită acestora din urmă, cităm pe G. Ionescu-Sisești (1925): „în țărănul român s-a trezit conștiința de întreprinzător“. Este o transformare psihologică importantă, dovedită prin comerțul en-gros de cereale practicat de țărani în Oborul bucureștean, fapt neîntâlnit înainte de război și care a dus la protestul negustorilor de grâne. Constituția din 1923, considerată de Ștefan Zeletin în 1927 ca „cel mai revoluționar act din istoria noastră politică“, este după același autor „documentul oficial de naștere al neo-liberalismului român“.

Deși au existat încă din acei ani propuneri de mutare a Capitalei undeva în centrul României Mari, tradiția seculară a pieței bucureștene este cea care va birui. „Micul Paris“ nu trebuie căutat numai în aspectul său exterior, sau într-o arie care ar delimita centrul de restul orașului. Industrializarea în București (17,2% din valoarea producției industriale a țării) cu ritmul ei specific, cu noi meserii, cu noi tehnici de educare și culturalizare (film, radio, etc.) nu sunt, nu pot fi economic vorbind, monopolul unei pătri restrânse. Noul este un bun al întregului oraș. Felul cum este însă receptat poate fi însă diferit și nu de puține ori vine în contradicție cu tradițiile sale, de unde și subtilele teoretizări ale dichotomiei „Orient-Occident“.

Activitatea economică este reluată în București imediat după război, în 1919. În acel an în Registrul Comerțului se înscriu 2917 firme, 2856 în 1920 și 3565 în 1921. Numărul firmelor înscrise va scădea apoi, ajungând în 1929 la 537. Se simte lipsa brațelor de muncă, de unde și un important flux uman spre Capitală în tot cursul deceniului 3, venit de astă dată din toată România Mare. Nu vin însă numai muncitori, sosesc și întreprinzători, unii urmărind o îmbogățire rapidă, alții, cei mai numeroși stabilindu-se aici și întemeind case de negoț, ateliere meșteșugărești și multe întreprinderi cu caracter industrial. Trebuie recunoscută în această imigrare în București – și au venit și de peste hotare – o recunoaștere tacită a credibilității pieții economice a Bucureștiului și a rolului de Capitală a României Mari. Pentru cunoașterea dificultăților de adaptare a provincialilor trimitem la romanul lui Cezar Petrescu „Calea Victoriei“.

Dacă în anul 1910 Bucureștiul are o populație de 310 307 locuitori, peste 10 ani, în 1920 ei sunt 398 240. Statisticile indică o creștere anuală de cca 10 000 locuitori. În 1930 sunt 631 288 bucureșteni. Repetăm, noii veniți nu reprezintă o populație parazită ci creatoare de venituri. Sunt sugestive din acest punct de vedere cifrele cuprinse într-o Balanță a Conturilor întocmită pentru anii 1926, 1927 și 1928 de către Uniunea Camerelor de Comerț:

	1926	1927	1928
Sume aduse de imigranți veniți în țară:	518 000 000	458 000 000	480 000 000
Sume trimise în țară de emigranții plecați în străinătate:	1 250 000 000	1 050 000 000	850 000 000
Capital străin plasat în România:	3 500 000 000	3 661 313 538	3 800 000 000
Cheltuieli făcute de călători români în alte țări și sume trimise de imigranți în străinătate:	1 038 980 582	1 159 500 042	1 188 121 543

Rezultă din această Balanță de Conturi că au intrat în țară, în numai 3 ani (1926–1927–1928), un total de 15 miliarde lei (15 065 313 538 lei) și s-au scos din țară, în aceeași perioadă, în scopuri necomerciale doar 3 miliarde lei (3 376 602 167 lei).

Politica migrațiilor va fi reglementată în 1925 printr-o lege care definește noțiunile de emigrant și imigrant și interzice propaganda care încurajează emigrarea.

Potrivit recensământului din 1930 în afara românilor care reprezentau 77,55% din populația Capitalei, în București mai locuiau 69 885 evrei (10,9%), unguri, 24 052 (3,8%), germani: 14 231 (2,2%), țigani: 6 797 (1,2%), alte neamuri, care laolaltă sunt 6347 (1%) și în fine din cei sub 0% îi numim pe greci: 4291, pe armeni: 4293, și pe ruși: 3569, din aceste două ultime nații mulți fiind refugiați. Își declară ca limbă maternă limba română 87,4% din populație, iar dintre evrei doar 2,1% socotesc idiș-ul ca limbă maternă. Față de cei 69 885 evrei declarați ca atare, judecând după religia declarată sunt 76 480 mozaici. Aceasta înseamnă că circa 10 000 bucureșteni s-au declarat români de religie mozaică, numărul real al evreilor fiind de cca 80 000.

Împotriva acestor cca 25% de ne-români se ridică o întreagă publicistică xenofobă a cărei origine se găsește într-o străveche structură mentală țărănească: „Veneticu-i venetic și nu-i bine văzut că nu de bun a plecat. De ce a venit? La el în sat n-o putut sta?“. Sau: „Omu străin tot străin rămâne, ori ce ar face“. (E. Bernea, „Cadre ale gândirii populare“ 1985, pag. 42). Transformat în capital politic vechiul antisemitism românesc și xenofobia stărnită și de luările de poziție revizioniste ale irendentei maghiare, au fost repede teoretizate cu sprijinul argumentelor din ideologia fascistă italiană și apoi național-socialistă germană. Alături de acest naționalism periculos se răspândește prin canalele Internaționalei a III-a și teoria la fel de periculoasă a dezmembrării României. Studiind deceniul 3, naționalismul ca mod comportamental nu poate fi trecut cu vederea.

Populația alogenă a Capitalei este un bun pretext pentru crearea unei opinii xenofobe. Iată câteva fragmente din revista „Furnica” din 1921: „Unde-i limba românească? În zadar o urmărești / Limba noastră-i limbă moartă, zace în gropi la Mărășești”. În schimb pe străzi se aude numai „ich bite”, „zdrastve”, „kerem” și „pardon”. „Umbli prin București parcă ai fi pe Andrăsi-uca”. Ce mai, Bucureștiul este o Sodomă unde „se încrucicează vermina expulzată de toate națiile”. Iar țara întreagă „e, fără îndoială / o modernă sucursală / a Turnului Babilon”. Pe măsură ce curentele fasciste se consolidează acest gen de influențare a populației capătă forme aberante. În 1934 citim în revista „Urbanismul” despre „arhitectura bolșevizantă” cu referire la construcțiile înalte, iar într-un număr din ziarul „Porunca Vremii” din același an cu referire la Radio citim „Pârâitoare cronice... dezmăț de lătrături de dulăi de stână... semnul cel mai caracteristic al democrației anarhice de după război, pe care Hitler și-a propus să o răpună”. Bine înțeles că noul nu s-a împiedicat de asemenea atitudini, dar al căror impact nu trebuie trecut cu vederea, după cum e bine să se știe că n-au lipsit nici replicile democratice, pertinente și documentate. Ștefan Zeletin scria în 1927 despre „originea agrariană” a naționalismului din vremea sa. Reflexe ale mentalului naționalist se întâlnesc unde nu te aștepti. Un colaborator al lui Vintilă Brătianu mărturisește că acest mare democrat și om de finanțe a cerut ca toate întreprinderile nou create să cuprindă în numele firmei cuvintele „românesc” sau „național”. De pildă: „Clădirea Românească”, „Societatea Națională de Gaz Metan”, „România. Societate de navigație”, etc. etc. Din acești ani s-a încetățenit și obiceiul ca societățile anonime să-și adauge și sintagma „română” (S.A.R.). Dar pe tema naționalismului se mai pot spune multe, și rele și bune, dar ne oprim aici.

Creșterea populației deschide și problema locuințelor, cu toată cununa de preocupări care derivă din ea: edilitate, administrație comunală, urbanism, arhitectură, estetică și teorie de arhitectură. Există un uriaș material de studiu pentru perioada 1919–1935, ultimul fiind anul când a fost aprobat planul de sistematizare al Capitalei.

Eficiența este cuvântul prin care poate fi definită modalitatea de rezolvare a problemei locuințelor. Construcția de case pornește în acei ani pe întreg teritoriul Capitalei, fie în parcelări noi, în așa numitele „parcuri”, nu numai cele din nordul Capitalei, pe marile artere și în toate cartierele vechi, unde dacă nu se construiește din temelie, se fac fațade „moderne”. În 1919 își reiau activitatea „Creditul Funciar Urban” și Societatea „Locuințe Ieftine” care își sporește chiar în acel an capitalul de la 2 la 10 milioane lei și hotărăște să sprijine construcția de „locuințe colective”. Iau ființă în București multe societăți de construcție. Toate băncile le finanțează, ceea ce determină pe atunci tânărul economist Victor Slăvescu să constate existența unui „exces de construcții”. În 1921 apare „Legea de încurajare a noilor construcții” (Legea Trancu – Iași), se stabilește un regim liber al chirii numai pentru imobilele noi construite.

Își începe prodigioasa activitate publicistică inginerul Sfîntescu, care pledează pentru construcții în înălțime. Începând din anul 1923 apar în presă, întâi sporadic, și apoi din ce în ce mai dese articole și fotografii despre clădiri înalte, despre viața în zgârâie-norii din New York, despre „minunatul beton armat”, familiarizând pe bucureșteni cu aceste noțiuni. Juriștii scriu studii ca să se convingă între ei despre dreptul de proprietate în imobilele cu mai multe apartamente. Se extinde rețeaua de apă și canalizare. Casele fără electricitate rămân neînchiriate. Citim într-un anunț la Mica Publicitate în 1923: „caut pentru persoană singură apartament 3 camere, sală de baie, electricitate”.

Din 1924 încep să se difuzeze ideile privind stilul cubist în arhitectură, avantajele și estetica liniei drepte, deși în teren se practica încă stilul eclectic. Începe și la noi polemica pe tema orașului-grădină („verdeața și cerdacurile Bucureștiului“!), opus construcțiilor masive (buildingurile) și între arhitectura tradițională, care se vrea și națională și arhitectura modernă. Discuțiile sunt purtate pe plan academic, sau gazetăresc și nu de puține ori nu lipsesc invectivele politice sau personale. În 1927 urbanismul se afirmă ca preocupare științifică, ca ramură a arhitecturii și cu implicațiile sale în Dreptul Administrativ. Se execută ridicarea aerofotogrametrică a orașului. Reforma administrativă împarte Bucureștiul în patru sectoare.

Se construiește frenetic. În 1919 s-au ridicat 340 de clădiri cu 520 de apartamente. Iar în 1931, 2522 de imobile cu 4272 de apartamente. La 18 octombrie 1928 are loc inaugurarea oficială a Bulevardului Brătianu, de fapt a lucrărilor care vor consacra arhitectura blok-haus-urilor numite printr-un substantiv cu un nou înțeles în limba română „blocuri“, iar la singular „blocul“. În 1929 inginerul Emil Prager introduce în construcția de locuințe macaraua mobilă și treptat apar și alte elemente de mecanizare.

Anul 1930, noul deceniu începe sub semnul primariatului lui Dem. Dobrescu, poreclit „tărnăcop“ pentru curajul cu care sunt atacate lucrările edilitare și de urbanism în București. Ceea ce nu s-a scris până în prezent, deși se știa, este rolul regelui Carol al II-lea, care a încurajat reconstruirea în spiritul arhitecturii moderne a Capitalei. Palatul Telefoanelor, construit după un proiect american și inaugurat la 23 aprilie 1934 în prezența regelui, a stârnit o aspră polemică. Dar construcția a rămas un jalon între două mentalități în perceperea arhitecturii de către bucureșteni. Semnificative sunt în această privință declarațiile I. D. Trajanescu, făcute în 1934: „Pe străzile Capitalei... vezi răsărind clădiri noi după croiala stilului modern“. Se pare că această modă... a cucerit... mai ales marele public, care cere arhitecților să-i facă clădirea în stil modern... rar de tot se întâmplă ca un fanatic naționalist să dorească aș face casa în stil național“. Pentru istoria arhitecturii românești o pagină luminoasă o constituie ampla discuție purtată în anii 1933 și 1934 despre estetica și arhitectura Bucureștilor la care au participat fruntașii intelectualității românești. Aceiași apreciere se poate face și despre acea frumoasă broșură-manifest din 1935. „Către o arhitectură a Bucureștilor“ semnată de Marcel Iancu, Horia Creangă și Octav Doicescu. În 9 mai 1935 prin Înalt Decret Regal este aprobat Planul Director de Sistematizare.

În arhitectura interioară schimbările sunt mai puțin vizibile. O noutate absolută este apariția „studioului“ care tinde să înlocuiască tradiționala garnitură de dormitor. În multe din casele moderne mobila este încă cea veche sau de tradiție veche. S-a păstrat încă în mentalitate ceea ce o revistă a calificat ca „vanitate a salonașului“. Camil Petrescu vede în acest amestec de stiluri din interioarele bucureștene „o înrădăcinare în ceea ce a fost“. În anii '20 se răspândesc obiecte decorative de lemn pirogravat, ca și o mobilă de „iz strămoșesc“ cu piese sculptate cu motive românești, așa zisul „stil Regina Maria“. În presă sunt însă știri despre un nou mobilier, cel metalic, care în cele din urmă se va produce și în București. În evident contrast prin simplitatea sa față de ceea ce se percepe sub denumirea de mobilă (volum, somptuozitate), mobilierul din țeavă curbată se introduce întâi acolo unde funcționalitatea o cerea, cabinete medicale, birouri tehnice, în magazine și apoi în casele moderne. Mobila de lemn cubistă, cu furnirul puternic lustruit se va răspândi

în deceniul 4. În 1931 cunoscutul magazin „Djaburov“ în reclama pe care și-o face, scrie: „Obiecte de artă, arhitectură luminoasă“.

Un alt aspect major al transformărilor de după 1919 îl reprezintă creșterea consumului, care a dus la o dezvoltare fără precedent a comerțului.

În primii ani de după război au lipsit mărfurile curente, mai ales alimentare, de unde nevoia de importuri masive de produse de primă necesitate, fenomen stopat în cele din urmă în 1923. S-au importat însă până la supra-saturare a pieții și articole de lux. În 1923 de pildă s-au importat 40 tone parfumerie franceză. Nemulțumirile cetățenilor le găsim exprimate într-o satiră ocazională publicată în „Furnica“ în 1920 cu titlul „Articole de lux“. „Țara geme, Țara-i plină / De mătase, gabardină, / Șămpănică foarte fină / Pyjamale / Și taftale / Și bretele / Și sardele / Coantrouri / Și Bordouri / De Jerveuri / Și Jerseuri / Mandarine / Și smochine / Jartiere și pantofi / Stau grămezi în magazine / Însă nu văd la vitrine / Ceapă, lemne și cartofi / ... dar azi mărfuri de lux rare / Altele sunt mi se pare / Pâinea fără mucegai / Și tramvaiele cu cai / Chibrituri care să arză / Putini pline'n beci cu varză / Brânză fără untul scos / Kil de carne fără os / Ouă fără miros / Odăi goale la hotel / Lapte fără apă'n el / Hârtie pentru gazete / Săpun de rufe, brichete / Trenuri bine 'ncălzite / Vinuri neaghezmuite / Toate astea'n adevăr / (Nu vopseaua pentru păr / Și ciorapii de mătase) / Sunt articole luxoase / Ce de fapt sunt prohibite / Fiindcă astea pasă-mi-te / Mai cu greu azi se găsesc / Pe pământul românesc“.

Mutațiile sociale petrecute în urma războiului se reflectă și în structura clientelei magazinelor și mai ales a localurilor bucureștene. Semnificativă este următoarea badă a lui Victor Eftimiu din 1929: „Doamna mea, să nu prea regretăm lumea bună dinaintea războiului, căci pe vremea aceea lumea proastă eram noi“. Unele localuri de tradiție dispar, altele știu să se adapteze, patronii dovedindu-se buni negustori. Exemplul cel mai concludent este fără îndoială Cafeneaua Capșa, care dintr-un local al vechii protipendade devine o cafenea literară, fără însă a i se scădea categoria de lux. Sunt căutate „birturile unde se mănâncă admirabil“, răspândite în tot orașul. Înmulțindu-se localurile, se discută despre „statutul social al cârciumarului“, despre reduceri de impozite și taxe, se cere și se obține anularea Legii contra speculei, „o nedreaptă îngrădire a libertății comerțului“. Către sfârșitul deceniului 3 denumirea de cârciumă începe să dispară, să fie înlocuită pe firme cu nume ca Bodegă sau Cafenea. Unele se reorganizează într-adevăr în baruri și cabarete. În 1931 se înființează primul „automat“ pe Bd. Elisabeta. Reacția bucureștenilor redată într-o revistă este următoarea: „Minune Domnule, minune!. Mănânci cât vrei, bei cât vrei și nimeni nu te vede... până s-or plictisi bucureștenii de acest restaurant mut. Nu știi, românului îi place după un pahar, două să înjure guvernul și să vorbească politică cu jupânul. dar cu automatul, e greu să vorbești!“.

În 1928 Camera de Comerț face primul recensământ comercial al Capitalei. S-au înregistrat 10 947 prăvălii, din care 3416 cu articole alimentare, comerț mic, mixt: 3030, îmbrăcăminte: 1266, diverse alte comerțuri: 1249, cereale, furaje, materiale de construcții: 802, tehnic și chimice: 674, credite și asigurări: 250. În același timp erau înregistrate cu sediul în București 7917 firme industriale. Din multitudinea cifrelor statistice se observă creșterea numărului de firme cu profil electro-tehnic. În 1915: 3, 1918: 10, 1931: 116. Interesante sunt și statisticile de consum alimentar, mai ales cele pe sortimente. La consumul de pâine între 1924–1930 pe locurile 1 și 2 sunt pâinea albă și jîmblele (5 milioane bucăți în 1925). Crește consumul de bere, se răspândește

moda băuturilor alcoolice tari. Crește anual consumul de zahăr și carne (se construiește un nou și modern abator). „Hălarii“ negustorii din Hala de pește vând zilnic 8 000–12 000 kg pește proaspăt, cifră neconcludentă însă, pentru că nu intră în calcul, peștele livrat la domiciliu de către „olteni“. Concurența neloială a negustorilor ambulanți de toate categoriile va rămâne una din problemele nerezolvate ale comerțului bucureștean, cu toate măsurile energice, luate uneori de Primărie. Se pare că la capitolul comerț, alimentație, tradiția a fost mai puternică.

Schimbările comportamentale pot fi regăsite însă în manifestările mărunte, în fapte diverse, în atitudini, în evenimente disperate și aparent fără ecou istoric, dar care însumate demonstrează că totuși ceva s-a mișcat în București anilor '20.

Multe și semnificative mutații se regăsesc în ceea ce se numește „poziția femeii“. Schimbările pot fi caracterizate printr-un singur cuvânt: profesionalism, cu deschidere spre arhitectură, admitere în barou și profesii cu calificare medie. Într-o anchetă sondaj din 1930 10 fete, de 18–20 ani, toate bacalaureate, deci crescute și cu mentalitatea formată în anii '20 declară următoarele: 4 vor să devină doctorițe, 3 avocate, 2 inginere, 1 profesoară. Idealul este „a lucra și nu a visa“. Cum se pot atrage bărbații? Reușești mai sigur când ești în măsură de a câștiga ceea ce îți trebuie pentru persoana ta proprie“. Într-un alt material, citim: Fetele „să fie vesele și vii... să renunțe la farmecele fetei de pension“. „Tristețe claviriste“ ale lui Bacovia sunt desuete. „Bărbații nu mai au nevoie de pianiste și nici de pictorițe. De dactilografie, de stenografe, da!“. Într-un text reclamă pentru mașina de scris Remington citim că cea mai perfectă profesiune a femeilor emancipate este aceea de funcționară, „o funcționară trebuie să învețe în special dactilografia“. Statistica arată că s-au înmulțit căsătoriile la femeile între 25–30 de ani cu 39%.

Desigur nu trebuie generalizat și nici idealizat. Există preocupări frivole. S-a încetățenit alegerea de „Miss-uri“. A scăzut natalitatea. Alături de tuberculoză, bolile venerice cunosc o creștere alarmantă. În 1927 de pildă, la Policlinica Camerei de Comerț destinată funcționarilor comerciali (vânzători în magazine) cu un mare procentaj de femei, din 1262 bolnavi genito-urinar, 74% erau venerici. Prostituția se menține la cote ridicate. Erau înregistrate oficial ca 500 anual, dar numărul lor real a fost în jur de 10 000. În 1926 funcționau în București 15 case de toleranță.

S-a scris mult despre psihoza post-belică prin care se justifica creșterea delinvenței, a prostituției, a sinuciderilor, a divorțurilor, dar care toate laolaltă rămân totuși fenomene marginale în lumina statisticilor. „Țăcăneala ordinară“ scria o revistă în 1927 – a căpătat pomposul nume de „psihoză“ și cere să fie tratată ca atare, iar „abaterile de la lege, așîșderea“.

Societatea bucureșteană receptează însă tot ce este nou în Europa și în lume. Există o pasiune pentru nou, pentru recorduri, pentru întâietate. În rubricile de „magazin“ și în reclamele din presa vremii se întâlnesc „prima bancă“, „cel mai mare magazin“, produsul cutare „pentru prima oară în România“, etc. Sunt curente titlurile care cuprind „mare“, „cel mai înalt“, „cel mai repede“. Știri despre pachetoturi uriașe, despre casele gigant, despre recorduri de viteză satisfacă un ideal care trebuia atins. Noile aparate electro-casnice, unele abia inventate, trezesc un interes deosebit. Almanahul Universal pe anul 1926 se ocupă la rubrica de curiozități, de televiziune, mașină electrică de gătit, mașina de calculat, masajul electric, „telegraphonul“ (adică telefaxul). Aspiratorul de praf și frigiderul sunt încă, după almanahurile epocii, apanajul oamenilor bogați din țări îndepărtate. Locuitorii se obișnuiseră deja cu aviația (aeropot civil și linii aeriene regulate din 1921), cu automobile (în 1890 primul

automobil în București. În 1920 sunt 2550 autovehicule, în 1929 se publică un studiu despre fenomenul de „embouteillage“ la București. În 1931 se introduce sensul unic pe calea Victoriei. În domeniul de veche tradiție a căilor ferate în 1926 se scrie despre „Săgeata de Aur“ cel mai rapid tren din lume pe ruta Paris – Calais cu viteza medie 100 km pe oră, ca în 1928 să se introducă în România trenurile rapide „Ardealul“, „Cernăuți“ și „Dunărea“ care circulă cu 100–110 km/oră pe unele distanțe.

În acest mediu preocupat de probleme ale vitezei și confortului își face apariția „minunea lumii“ – Radioul. Avantajele comerciale fiind repede sesizate, radiofonia a devenit unul din marile bussiness ale lumii. Industria receptoarelor se dezvoltă odată cu fiabilitatea aparatelor. Transmisia programelor Radio cunoaște o dezvoltare fulger. În America, între anii 1922–1923 numărul posturilor de emisie crește de la 3 la 595. În București, citim în „Oglinda lumii“ din februarie 1923: „se pare că această nouă aplicație practică a radio-electricității a ajuns azi la perfecțiune. Un mic post receptor instalat în casă e suficient spre a-ți transmite audițiunii muzicale... de la distanțe colosale“. Difuzarea liberă în eter a ideilor sperie autoritatea. Peste tot se introduce „autorizația“ de a transmite, radiofonia intră de la naștere sub ocrotirea legii, ajungându-se a fi un monopol al statului. În România o mișcare radiofonică organizată a început în 1925. La 1 noiembrie 1928 ora 17 are loc inaugurarea oficială a emisiunilor de radio. O puternică mișcare de amatori îndeamnă la construirea de radio-receptoare. Marile firme producătoare își desfac aparatele, apar magazine de specialitate. În 1928 în București erau 14 587 abonați, ca în 1930 numărul lor să crească la 48 505, creștere explicată și prin abrogarea măsurilor restrictive relative la instalațiile de posturi radio-electrice“. (Mon. Of. nr. 248/1928). Autoritatea cuvântului rostit: „s-a spus la Radio...“ devine din acei ani una din trăsăturile definitorii ale mentalului bucureștean, iar programele de muzică difuzate fac din melodie un bun de consum general, care determină mutații ce trebuiesc corelate și cu ritmul cotidian de activitate.

Câteva cuvinte despre celelalte domenii ale „Informării“. În București apăreau în 1926, 144 de periodice, din care 22 cotidiene, cu o prezentare grafică modificată în întregime față de cea de dinainte de 1916. Cele mai citite ziare erau: Universul (tiraj 150 000 ex.) și Dimineața (100 000 ex.). În 1928 s-a desființat cenzura.

Poșta a cărei activitate este un indicator al eficienței, al pulsului vieții economice se prezintă telegrafic astfel: Radiotelegrafia (T.F.F.) – în 1921 se spune că România era pe locul 7 (primul fiind SUA) cu 25 235 telegrame transmise prin TFF. Statistica arată o creștere spectaculoasă a tuturor categoriilor de trimiteri poștale.

La fel în telefonie. În 1924 s-au efectuat 763 274 convorbiri inter-urbane, iar în 1930: 1 048 058. Tot la Mica Publicitate în 1923 se oferă 30 000 lei „persoanei influente care îmi va procura telefonul“. În primăvara 1927 se introduce telefonul automat. Iată ecoul acestei „revoluții“: „mare emoție în lumea posesorilor de telefon... Instrucțiunile difuzate lăsaus impresia că telefonul automat este un organism cu adevărat vrăjtit... că noul aparat ar fi avut o sensibilitate de adevărată ființă vie. Făcea impresia că cea mai mică greșeală de manipulare poate enerva aparatul în așa chip, încât el să se supere pe abonați, mai rău decât cea mai delicată telefonistă! Mai mult! numai putea omul să înjure personalul neservabil de la Poștă. La aceasta mai adăugați foarte importante schimbări în numerotarea telefoanelor, adevărată răsturnare de valori. Într-un cuvânt o adevărată revoluție“. Instalarea telefoanelor automate a fost amânată câteva săptămâni. (Oglinda Lumii, 16 aprilie 1927). În 1935 când s-a introdus serviciul de Ora Exactă citim: „în loc de 13 să se spună 1, deoarece toată lumea trebuie să facă un calcul plicticos“ (Zorile, 11 decembrie 1935).

Filmul mut, cinematograful cu pianul acompaniator, cu studenții gălăgioși la scenele tandre sau tensionate spre indignarea spectatorilor „serioși“, face parte din peisajul bucureștean al anilor '20.

S-a scris mult și competent despre metafora „Viața ca'n filme“ și despre mirajul Hollywood-lui, despre influența exercitată de articolele din presă privind viața artiștilor. Ilustrăm cu câteva secvențe bucureștene ceea ce sociologi, psihologi, etc., au analizat pe toate fețele. „Bulevardul (e vorba de Bd. Elisabeta, între Calea Victoriei și Str. Brezoianu), scria un reporter în 1931, e patria cinematografului. Hollywood-ul românesc cum i se spune în limbajul șerbetuos și cinefilic al fetelor amorezate. Fiecare din aceste fete ieșite de la film se vede în oglinda închipuirii, fiecare în parte o viitoare stea de cinema. În complimentele curtizanilor se aud cuvintele: semănați Dră cu (urmează numele unei actrițe) sau: aveți ceva din privirea lui (altă actriță, de obicei Greta Garbo)“. Din presa vremii știm că tinerii și-au tăiat deasupra buzelor o mustăcioară a la Douglas Faierbanks și fiecare crede că ființa sa degajează ceva din personalitatea artistului. Reveria este întreținută de revistele de specialitate, se fac colecții de ilustrate cu actori de cinema. Un părinte întrebat de ce a dat copilului un nume exotic, răspunde: „poate o să aibă nevoie de el, dacă se va face artistă de cinema“ Fascinația este puternică și pentru ilustrare devenim la romanul „Greta Garbo“ a lui Cezar Petrescu. Și totuși cinematograful devenit din acei ani o latură a comportamentului a fost și a rămas cel mai frumos și mai deconectant fel de a visa.

Despre automobil și automobilism s-a mai amintit. „Mașina se substituie idolilor“ citim în 1930. În 1930 apariția primului automobil – dric prilejuiește următorul comentariu: „Cu 60 km/oră spre lumea cealaltă!“. Iar în campania electorală s-au folosit „automobile bine placardate“.

Cea mai spectaculoasă transformare din epocă cu mari implicații comportamentale a fost cea din vestimentație, din modă. La București se însușește imediat tot ce s-a creat la Paris sau alt undeva. Revista „Vogue“ cu circulație în București definește moda anului 1923 ca fiind „a libertății și a rațiunii“. Idealul estetic este femeia sveltă, subțire. În 1924 s-a lansat la New York moda fustei pantalon și, citim în București: „Să nu acceptăm un model care are marele avantaj de a da mișcărilor femeii libertatea de care este lipsită?“. Pe aceeași temă a pantalonilor, a pijamalei, un desen din 1923 reprezentând o tânără în pijama se adresează servitoarei venită de la țară: „Ce te uiți așa la mine Lino?“. Servitoarea făcându-și cruce: „Nu știam că domnișoara e... un domnișor!“.

Tunsoarea scurtă „á la garçon“ se generalizează. Într-o rubrică de humor în 1926: mama către băiat: „Du-te repede la marchetărie și cumpără-mi un pachet cu ace de păr“. Răspuns: „Nu, mi-e rușine, sunt demodate“. Scurtarea fustelor a fost interpretată ca „sfârșitul uneia din cele mai înveterate tradiții ale umanității care păreau că țin de instinct“ (1927). Ciorapii de mătase, tulbură pe esteti și nu numai!

Noile dansuri ca: shimmy, charleston, fox-trot, tango-ul al expulzat, scrie o revistă bucureșteană în 1923, „fără cruțare toate vechile datini ale dansului și a proscris mănuaș“. Nu se poate intra în toate amănuntele vestimentației, fiecare cu istoria ei și reacțiile față de ea. Dar la totul s-a căutat o explicație, fie în mașinism și emancipare, fie într-o criză generală a tradițiilor. Turcii sub Atatürk leapadă fesul, turcoaicele vâlul, chinezii își taie cozile, chinezoaicele trec la încălțăminte normală, europencele și americancele își scurtează fustele și își taie părul!

Eleganța bărbătească varia după categoria socială. Camil Petrescu în al său „Pat al lui Procust“ surprinde pentru anul 1927 imaginea unui bărbat îmbrăcat după moda

zilei: haina abia trece de șolduri, vesta cu nasturi până la nodul cravatei, pantaloni strânși pe gleznă și alte detalii. Pălăria de paie „á la Maurice Chevalier“ era nelipsită și notăm și moda monoclului, fața rasă fără mustăți și barbă.

Comerțul bucureștean profită din plin de toate aceste schimbări. Se înmulțesc atelierele de coafură, de croitorie, de pălării, pantofăriile de lux. Importul de articole de lux, amintit deja, se menține la cote ridicate. O noutate sunt „magazinele de gata“ neagreate de snobi; ele contribuie însă la generalizarea unor produse care fac imaginea deceniului 3, cum ar fi articole de cauciuc, galoși, șoșoni, faimosul trench-coat, dar mai important, confecții textile și încălțăminte. Preluând liniile generale ale modei, tratându-le industrial, aceste mărfuri s-au difuzat în cele mai largi pături ale populației. Se spunea atunci, că în producția de serie mare „soliditatea a învins finețea“. Mărfurile de serie pătrund și la sate. „Opinca e luată în derâdere“, se constata în 1928. La țară se cheltuie sume importante pentru încălțăminte. Fetele și flăcăii cer să li se cumpere ghete noi și frumoase.

Dar să ne întoarcem în oraș. După această foarte sumară și poate prea pragmatică prezentare a transformărilor comportamentale din deceniul 3, încheiem, amintind că și formulele de politețe s-au schimbat, devenind mai laconice și mai directe.

Fapt este că transformările petrecute în București și în conștiința locuitorilor săi, chiar dacă nu au fost complete – au avut un rezultat benefic. Tendința generală a fost aceea idealizată încă după Pacea de la Adrianopol (1829) de desprindere dintr-un tradiționalism îngust care promova izolarea, împiedicând progresul în sensul bun al cuvântului. Trăsătura principală constă în permanenta dorință de aliniere la „Europa“. (Ghilimelele vor să sublinieze valoarea simbolică a termenului). Așa cum s-a arătat în studiul de față, procesul de însușire a noi deprinderi, deși rapid în anii '20 a fost, cu rare excepții, însușit de întreaga populație a Capitalei. Această dezvoltare multilaterală a orașului și a orășenilor a determinat reguli de comportament și o mentalitate urbană, uneori incomplet însușită, dar benefică pentru nivelul de civilitate. Această stare de spirit a fost curmată brutal în anul 1948 în numele unei ideologii care s-a dovedit în cele din urmă a fi falimentară.

SUMMARY

Bucharest in the Years '20

Contributions to the History of the Citadine Structures. Novelties and Mutations in the Urban Mentalities and Behaviour After the World War I

by Oliver Velescu

An image of Bucharest is being sketched out by summing up epoch testimonies, small, sometimes common facts, with little historic echo but wich, corroborated to some wide scale actions in the national municipal politics, allow the outlining of changes produced, invisibly, in the Bucharestans' behaviour. The influence of Europe is obvious in all spheres, from spirituality to technique, from manners to street circulation.

Changes were determined, among others, by the modifications in the population structure of the Romanian Capital, after the national union. As an important busines centre, Bucharest became a cosmopolite town. Abandoning the old habits, the population knew an avalanche of informations due to the radio, the cinema, the journals, the contacts with Europe.

The study notices the new elements, their slow proliferation and development in time.

In Bucharest, one may notice the blend between the old and the new habits, yet, the renewall effort has been constant.